

ساختار و گونه‌شناسی نهادهای آموزشی عصر بنی حفص در افریقه

ساختار و گونه‌شناسی انواع نهادهای آموزشی عصر بنی حفص در تونس

نقش دولت بنی حفص در گسترش آموزش و نهادهای آموزشی در افریقه

گونه‌شناسی نهادهای علمی-آموزشی عهد حفصیان

موسسات آموزشی دوره بنی حفص

ساختارشناسی نهادهای متنوع تعلیم و تربیت عصر بنی حفص

مدرسه، کتابخانه، مدرسه، مسجد، جامع، عزابه، زاویه، دارالقرآن، الشریعه

جامعه‌شناسی تاریخی نظام آموزش اسلامی

اسناد تعلیم در جهان اسلام، سند تعلیم افریقه

ساختارهای آموزشی در تونس - الجزایر - لیبی - طرابلس

شهر آموزشی تونس - جامع زیتونه

دکتر محمد رشاد شهیدی پاک

دانشگاه آزاد اسلام - تهران - مرکز گروه تاریخ

سر شناسه: شهیدی پاک، محمد رضا، ۱۳۳۲ -

عنوان: ساختار و گوشه شناسی نهادهای آموزشی عصر بنی حفص در افریقیه

(ساختار و گوشه شناسی انواع نهادهای آموزشی عصر بنی حفص در تونس)

تکرار نام پدید آور: محمد رضا شهیدی پاک

مشخصات نشر: قم: علویون، ۱۳۹۶

مشخصات ظاهری: ۱۳۶ص.

بهاء ۱۵۰۰۰۰ ریال.

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتاب: ص ۱۲۹-۱۱۴؛ همچنین به صورت زیر نویس.

موضوع: آموزش، پرورش - آفریقا - حفصیان - تاریخ

موضوع: سازمان های آموزشی - آفریقا - حفصیان

موضوع: اسلام - آموزش و پرورش

موضوع: سازمان های آموزشی - تونس - حفصیان - تاریخ

موضوع: آفریقا - زندگی فرهنگی

موضوع: فرهنگ و تمدن اسلام - فیپا

رده بندی کنگره: ۱۳۹۶، ۲۹س ۱۵۰۰LB

رده بندی دیویی: ۳۰۹۶/۳۷۱

شماره مدرک: ۴۳۷۶۶۱۴

مؤلف: محمد رضا شهیدی پاک

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۶

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

ISBN ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۰۴-۵۳-۶

همه حقوق مادی و معنوی برای مؤلف محفوظ است

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۲
مقدمه و کلیات:.....	۱۵
فصل اول: محدوده جغرافیائی و قلمرو نفوذ حفصیان.....	۱۶
فصل دوم: نقش دولت بنی حفص در گسترش آموزش و نهادهای آن.....	۱۷
فصل سوم: صنعت تعلیم و استاد تعلیم در جهان اسلام:.....	۱۷
باب اول: نهادهای کلاسیک آموزش اسلامی و ساختار آموزشی و پژوهشی آن.....	۲۵
فصل اول: مکتب حنفی (کتاب، الشریعه، مسیده - دارالقران).....	۳۶
قسم اول: اهمیت مکتب حنفی در دوره حفصی: کتاب:.....	۳۶
فرع اول: جایگاه مکتب حنفی در خانه در افریقیه:.....	۳۶
فرع دوم: تدوین یکی از نخستین آثار در مورد مکتب خانه در افریقیه: «آداب المعلمین» - سند تعلیم افریقیه:.....	۳۷
قسم دوم: علل سیاسی - اجتماعی - مذهبی و آموزشی بنای مکتب خانه:.....	۳۸
فرع اول: علل مذهبی تاسیس مکتب خانه:.....	۳۸
۱. تمایز بین مکتب خانه و مسجد، حفظ حرمت مساجد.....	۳۸
۲. سیاست نهادینه ساختن مذهب مالک از بن: مقابله با تشیع و کودکی:.....	۳۸
فرع دوم: اهمیت آموزشی مکتب خانه - استحکام ساختار آموزشی:.....	۳۹
فرع سوم: انگیزه سیاسی - اجتماعی تاسیس مکتب خانه بوداییه - زبان حفصی - کسب مشروعیت آموزشی:.....	۳۹
۱. ابو زکریا بنیانگزار دولت حفصی و اهمیت به مکتب خانه:.....	۳۰
۲. سلطان ابو فارس و بنای سلسله مکتب خانه:.....	۳۰
۳. المستنصر حفصی و بنای مکتب خانه:.....	۳۱
۴. سلسله مکتب خانه های سلطان ابوعمر و عثمان.....	۳۱

- فرع چهارم: اهمیت فقها به مکتب خانه : ۳۲
- قسم سوم: جایگاه کالبدی مکتب خانه در ساختار شهر اسلامی تونس: ۳۲
- فرع اول: مکتب خانه عنصر مذهبی شهر اسلامی: فرم و شکل و ساختار
مادی مکتب خانه عصر حفصی: ۳۲
۱. کُتاب، «مسیده»، «الشریعه»، دارالقران: ۳۲
۲. محل بنای مکتب خانه در افریقیه: ۳۳
- فرع دوم: عناصر کالبد مکتب خانه: فرم ساختمانی مکتب خانه در افریقیه: ۳۴
- قسم چهارم: ساختار سنن و شیوه‌های آموزش مکتب خانه‌ها دوره حفصی ۳۵
- فرع اول: سیاست آموزشی دولت حفصی در بنای مکتب خانه: ۳۵
- فرع دوم: ساختار آموزشی و سنن و شیوه‌های مکتب خانه: ۳۵
۱. رسم اختط دختر و پسر (همان، ص ۳۸۹). ۳۶
۲. مزد و حقوق معلم کتب خانه عصر حفصی ۳۶
- فرع سوم: ساختار ایام فراغت و تعطیلات در نظام آموزش مکتب خانه: ایام
تعطیلی در دوره حفصی: ۳۶
- فرع چهارم: نوع تنبیه در ساختار مکتب خانه‌های افریقیه: سنت تنبیه
بدنی و نقد آن در دوره حفصی: ۳۷
۱. فتوی فقها در مورد تنبیه بدنی در ساختار ارزش ابتدایی: ۳۷
۲. نقد تنبیه بدنی و آثار منفی آن در افریقیه بر سبیل بن خلدون (چوب و فلک،
فلاکه، عصا، تازیانه) ۳۸
- الف: فلاکه و آثار منفی آن بوسیله ابن خلدون ۳۸
- ب: عصا، کاربرد گونه تنبیهی عصا در افریقیه: ۳۹
- ج: تازیانه و سبیل تنبیهی، اهمیت تنبیه بدنی در کُتاب ۴۰
- قسم پنجم: مواد و برنامه درسی کُتاب در ساختار آموزش در دوره حفصی
غرب اسلامی ۴۱

- فرع اول : اهداف برنامه درسی در ساختار تعلیم ۴۱
- فرع دوم : رئوس برنامه درسی در ساختار و نظام آموزش اسلامی: قرآن -
فقه - شعر ۴۱
۱. قرآن محوری در برنامه درسی آموزش اسلامی : ۴۱
۲. رئوس مواد درسی در برنامه درسی مکتب خانه دوره حفصی : ۴۲
- سوم : سیم : چند نمونه از آموزش کودکان در خانه ۴۲
۱. ابن خلدون و آموزش در خانه : ۴۳
۲. خانواده های ثانی : آموزش در خانه : ۴۳
۳. نواده ابن ماجی و آموزش خانه ای : ۴۴
۴. عبدیری و آموزش خان ای : ۴۴
۵. خانه و آموزش ابن عیین : ۴۴
- قسم هفتم: شیوه های آموزشی و شرایط معلم قرآن: برخورد دو شیوه سنتی قیروانی و جدید اندلسی : دوره حفصی : تاثیر مهاجرت اندلسی ۴۵
- فرع اول : شیوه سنتی مکتب قیروانی : ۴۵
- فرع دوم: فرهنگ آموزش اندلسی : شیوه اندلسی تعلیم ابتدایی : ۴۵
- قسم هشتم: نقد ابن خلدون نسبت به مواد آموخته شده شب خانه ها ۴۶
- فرع اول: دو گونه متمایز تعلیم در مغرب و اندلس : افریقیه عصر حفصیان محل تلفیق دو گونه : ۴۶
- فرع دوم : تمایز گونه مغربی و اندلسی نهاد آموزشی در حفصیه قرنی : ۴۷
- قسم نهم: تنوع در تعلیم مکتب خانه و نقد عادت و سنت فاضل ابن خلدون در تعلیم ابتدایی ۴۸
- فرع اول : تنوع برنامه درسی در گونه اندلسی نهاد آموزشی : موفقیت آموزش ابتدایی در دوره حفصیان : ۴۸
- فرع دوم : علت پایبندی به سنت آموزشی قیروان در مغرب و افریقیه : ۴۹

قسم دهم: شیوه و ابزار پوشش در کُتاب:	۵۰
فرع اول: پوشش کودکان در نهاد آموزشی و چگونگی استقرار در مکتب خانه	
دوره حفص:	۵۰
فرع دوم: ابزار های آموزشی مکتب خانه دوره حفصی:	۵۱
فرع سوم: شیوه آموزش روزمره با لوح آموزشی:	۵۱
فصل دوم: نهاد آموزشی مسجد و جامع	۵۳
قسم اول: مساجد و جوامع آموزشی عصر حفصیان	۵۳
قسم دوم: توسعه شهری و تعدد جوامع در تونس عهد حفصیان - تنوع مرکز	
آموزش:	۵۳
فرع اول: مسجد جامع آموزشی و توسعه شهر:	۵۳
فرع دوم: تعدد جوامع آموزشی در عصر حفصی:	۵۴
قسم سوم: مسجد جامع زیتونه - جوامع آموزشی در تمدن اسلامی	۵۵
فرع اول: قدیم زیتونه - دانشگاه جامع در غرب اسلامی:	۵۵
فرع دوم: جامع زیتونه و نقش ظاهری آن در دوره حفصی: استمرار عمران در	
زیتونه:	۵۶
۱. اقدامات عمرانی خلیفه حفص در زیتونه:	۵۶
۲. اقدامات عمرانی و آموزشی ابوزکریا در زیتونه:	۵۷
فرع سوم: زیتونه نماد کامل جامع در قرون وسطی - دانشگاه و ریشه تاریخی	
آن: کاربرد مفهوم جامع	۵۷
۱. جامعه زیتونه بسان دانشگاه جامع علوم:	۵۷
۲. جوامع اسلامی الگوی جوامع قدیم اروپایی از زیتونه تا آکسفورد:	۵۸
فرع چهارم: تدریس علوم گوناگون در جامع زیتونه عهد حفصی	۵۹
۱. علوم شرعی	۵۹
۲. علوم وضعیه	۵۹

- فرع پنجم: مراسم و تشریفات آموزشی جامع زیتونه- ۶۰
۱. قرائت قرآن - ۶۰
- الف: صوت خوش قرآن ۶۰
- ب- مراسم ختمه - الختمه العظيمة - باوقف موبد ۶۰
- ج- تشریفات قرائت قرآن یا قرآن مخصوص ۶۱
۱. قرائت، حدیث - خطابه - فتوی - دعا ۶۱
۳. مراسم رؤیت هلال ماه ۶۲
- فدع شش دادی از مدرسان و فارغ التحصیلان مشهور جامع زیتونه در
- دوره - عصی - شرکت فارغ التحصیلان زیتونه: ۶۲
- قسم چهارم: ورتن جوامع آموزشی دوره بنی حفص ۶۵
۱. جامع سلطنتی مابندین ۶۵
۲. جامع قصبه ۶۶
۳. جامع الهواء یا جامع توفیق ۶۶
۴. جامع ابی محمد و جامع القنیار ۶۷
۵. جامع باب البحر ۶۷
۶. جامع قابس ۶۷
۷. جامع آموزشی قبروان ۶۸
۸. جامع مهدیه ۶۸
۹. جامع آموزشی جربة ۶۸
- فصل سوم: نهاد مدرسه ۶۸
- قسم اول: تاریخ مدرسه در جهان اسلام در قرون وسطی ۶۸
- فرع اول: مهمترین گونه نهاد آموزشی در جهان اسلام: تکامل نهاد آموزش
- در اسلام: توسعه نهاد آموزش اسلامی از ایران تا آفریقه: ۶۹
- فرع دوم: حفصیان پرچمدار توسعه آموزش مدرسه ای در غرب اسلامی

- تأسیس اولین مدرسه شرقی-شماعیه : ۷۰.....
- قسم دوم: بررسی دیدگاه براند در تاریخ مدرسه در غرب اسلامی ۷۰.....
- قسم سوم: نظام اداری و مدیریت مدرسه دوره حفصیان ۷۱.....
- قسم چهارم: مشیخه و مدیر ارشد مدرسه حفصیان - سیستم مدیریت نهاد آموزشی در عصر حفصی ۷۲.....
- قسم پنجم: مدارس افریقیه و نظام آن در عهد حفصی : فرع اول : انواع مدرسه در دوره اول حفصیان: ۷۲.....
- اول : مدرسه سلطنتی شماعیه ۷۲.....
- دوم : مدرسه دولتی هواء ۷۴.....
- سوم : مدرسه معرضیه یا المعرض ۷۴.....
- چهارم : مدرسه سلطان ابو عمرو عثمان (۸۳۹-۸۹۳) ۷۵.....
- پنجم: مدرسه سفوره ۷۶.....
- ششم : مدرسه مغریه ۷۶.....
- هفتم : مدرسه مریسی مراییه ۷۶.....
- هشتم: مدرسه عنق الجمل ۷۷.....
- نهم : مدرسه ابن تافراجین ۷۷.....
- دهم : مدرسه یحیی سلیمانی ۷۸.....
- فصل چهارم: نهضت مدرسه سلطنتی در دوره ایوان حفصی ۷۹.....
- قسم اول : مدرسه سازی سلاطین بزرگ حفصی از ۳۷ تا ۸۹۳ ۷۹.....
- فرع اول: شکوه مدرسه سازی حفصیان: ۷۹.....
- اول : مدرسه ابوفارس : ۷۹.....
- دوم: مدرسه مستنصریه یا سوق الفلقه در تونس ۸۰.....
- سوم: مدرسه مجاوره ۸۱.....
- چهارم: مدرسه قائد نبیل ۸۲.....

۸۲.....	پنجم: مدرسه آموزشی کتیبین
۸۳.....	فصل پنجم: انگیزه سیاسی - مذهبی تأسیس مدارس حفصی
۸۷.....	باب دوم: نهادهای آموزشی در جاهای غیر کلاسیک، زاویه، خانه، بازار
۸۸.....	استمرار و گستردگی آموزش در نهادهای غیرکلاسیک
۸۹.....	محل اول: «زاویه - مدرسه» در عصر حفصی
۸۹.....	قسم اول: کارایی آموزشی زاویه مقبره و محل سکونت علما و متصوفه
۸۹.....	قسم دوم: زاویای مدرسه ای» دوره حفصی:
۹۲.....	فصل دوم: اماکن ویژه آموزشی (خانه - بازار)
۹۳.....	قسم اول: گنجینه آموزشی آموزش در خانه بازار - خانوت:
۹۴.....	فصل سوم: کتابخانه مرکز علمی آموزشی پژوهشی
۹۴.....	قسم اول: کتابخانه در عصر حفصی
۹۵.....	قسم دوم: کتابخانه جامع - تنه
۹۶.....	قسم سوم: کتابخانه روایا و کتابخانه شخصی
۹۷.....	قسم چهارم: کتابخانه سلطنتی حفصی ها
۹۷.....	قسم پنجم: کتابخانه جامع قیروان
۱۰۱.....	باب سوم: نظام بومی و خصوصی آموزش
.....	فصل اول: رفتار شناسی گونه آموزشی اباضیه در برابر نظام آموزش دولتی
۱۰۲.....	حفصیان:
۱۰۱.....	فصل دوم: تعلیم و تربیت محلی وبومی و خصوصی دولت حفصیان
۱۰۱.....	قسم اول: ساختار نظام آموزشی اباضیه
۱۰۴.....	قسم دوم: تسامح در آموزش اباضیه در عصر حفصیان
.....	قسم سوم: عزابه، ساختار آموزشی ونظام تعلیم و تربیت ویژه اباضیه - در شهر
۱۰۵.....	های افریقیه:

قسم چهارم: مکتب‌خانه‌های اباضی - دارالقران	۱۰۶
قسم پنجم: مدرسه آموزشی عزابه	۱۰۷
قسم ششم: ساختار آموزشی تحصیلات عالیه اباضیه ، سازمان عرفا در نظام آموزشی عزابه عهد حفصیان	۱۰۸
قسم هفتم: کاربرد شیوه آموزشی سماع و قرائت در تحصیلات عالیه اباضیه	۱۰۸
نتیجه:	۱۱۲
کتابنامه	۱۱۴
Abstract	۱۳۰

پیشگفتار

پیشگفتار حاضر بخشی از پژوهش ۱۳۸۳ با عنوان فرهنگ و تمدن اسلامی در عصر حفصیان در افریقاییه است که در بانی از آن به "مراکز و نهادهای آموزشی در دوره حفصی اختصاص پیدا کرده است و در کتاب نقش دولت بنی حفص در افریقاییه آمده است. تأسیس نهاد آموزش در دوره حفصی از تنوع خاصی برخوردار است که گونه ایی از مراکز دولتی با ساختار ویژه و مراکز غیر دولتی با ساختار بنی افریقاییه و رایج در بلاد اسلامی را دربر می گیرد. تعداد این گونه ها حدها سه مورد شامل مکتب خانه، مسیده نوعی خاص از مکتب خانه، مسجد، جامع، زاویه، مقابر، کتابخانه، بازار، خانه، دارالقران، عزابه، رباط است. جامع بیتونه در راس مهمترین گونه نهاد آموزشی عصر دولت بنی حفص است که دارای ساختار پیشرفته تعلیم و تربیت اسلامی در قرون وسطی است و یکی از آخرین مراکز تکامل نظام آموزشی است که زمینه انتقال و گسترش تعلیم و تربیت در اروپا را فراهم ساخته است و مورد توجه محققان قرار گرفته است. در جامعه ای که حقوق فکری رعایت نمی شود و سرقت در جریان پایان نامه نویسی و رساله دزدی و ریزه خیزی و حرام خواری از آثار دیگران ادامه دارد و رو به تزايد است باید همواره مطالبی که در سال ۱۳۸۳ تدوین شده است به صورت کتاب و مقاله منتشر شود تا مشخص شود که این کار صورت گرفته است زیرا بیم این می رود که تحقیقات در مورد فرهنگ و تمدن عصر حفصیان (که بازنگار نوشته شده است) که

بخش عمده آن در تعلیم و تربیت است، حتی مورد انکار قرار گیرد. و به هر حال سرقه الافکار عند اولی الابصار - اشنع من سرقه الابرار دولت حفصیان به ایجاد تاسیسات عمرانی از جمله انواعی از نهاد های آموزشی در دولت - شهر تونس و سایر شهر های افریقه معروف است. شروع این دولت با تأسیس پایتخت همراه شد. کثرت نهادهای آموزشی در عهد این دولت به حدی است که دولت آن هارا می توان دولت تعلیم و تربیت نامید. این دولت پرچمدار مدرسه سازی در غرب اسلامی است. مهمترین نهادهای آموزشی که هنوز نام آنها در متون تاریخ تعلیم و تربیت بعنوان شاخص نهاد آموزشی است بوسیله حفصیان ایجاد شده است. حفصیان بطور مبنایی به مکتب خانه به عنوان پایه تعلیم و تربیت اهمیت فوق العاده قائل بودند و حاکم گسترده ای از نهاد آموزش در شهر های حفصی گزارش شده است. مکتب خانه و مدرسه و مسجد بویژه کتاب و مدرسه سلطنتی از مهمترین نهادهای آموزشی آن ها است. عصر آنها نهضت آموزشی و انتقال سنت مدرسه سازی ایرانی به غرب جهان اسلام است. نخستین مدرسه به سبک نظامیه را دولت حفصیان بنا کرد.